

HET PERRON

België-Belgique
P.B. - P.P.
8000 BRUGGE 1 - 2
3/5298

Afgiftekantoor 8000 Brugge 1 - 2e afdeling
Tweemaandelijks tijdschrift
22e jaargang nr. 1, januari-februari 2006
Koning Albert I-laan 8, 8200 Brugge (Afzendadres)
Erkenningsnummer: P509268

tijdschrift van het

**PSYCHIATRISCH ZIEKENHUIS
ONZE-LIEVE-VROUW BRUGGE**

en het

**PSYCHOTHERAPEUTISCH CENTRUM
RUSTENBURG BRUGGE**

Colofon

HET PERRON is het tweemaandelijks tijdschrift van het Psychiatrisch Ziekenhuis Onze-Lieve-Vrouw en het Psychotherapeutisch Centrum Rustenburg. Het is bestemd voor de West-Vlaamse huisartsen en de psychiaters en GGZ-voorzieningen in Vlaanderen.

Oplage

Het Perron wordt verspreid op 2200 exemplaren

Redactieraad

Dr. Marc Franchoo, psychiater (hoofdredacteur)

Dr. Chris Bervoets, psychiater

Jacques Dutrie, psycholoog-psychotherapeut

Ludo Goderis, stafmedewerker patiëntenzorg

Marc Simoens, diensthoofd sociale dienst

Ingrid Vandaele, stafmedewerker patiëntenzorg

Verantwoordelijk uitgever

Zr. M. Kemel, Koning Albert I-laan 8, 8200 Brugge

Vormgeving en druk

Geert Daelman

Gedrukt in PZ Onze-Lieve-Vrouw

Ontwerp omslag

Ludo Goderis

Technische afwerking

Creatief Werkcentrum PZ Onze-Lieve-Vrouw

Correspondentie

PZ Onze-Lieve-Vrouw

Koning Albert I-laan 8

8200 Brugge

info@olv.gzbj.be

www.pzol.vb

tel. 050-30 18 00

fax 050-30 18 01

PTC Rustenburg

Oude Oostendesteenweg 43

8000 Brugge

rustenburg@rb.gzbj.be

www.ptcrustenburg.be

tel. 050-31 81 65

fax 050-31 08 99

MOZART: OVER HELEN EN TROOSTEN

Marc Simoens
Stafmedewerker Patiëntenzorg
PZ ONZE-LIEVE-VROUW

—Ter gelegenheid van de Mozart-tiendaagse op radio Klara (“*Klara Amadeus Mozart*” van 20 tot en met 29 januari) werd elke dag een stelling rond deze componist de ether ingezonden waarop luisteraars telefonisch of via e-mail konden reageren. Eén daarvan, op maandag 23 januari, luidde: “De muziek van Mozart heeft een helende werking op mens en dier!” Ook professor psychologie Géry d’Ydewalle werd opgebeld voor een antwoord op de vraag of baby’s inderdaad rustiger worden van de muziek van Mozart en of het klopt dat koeien meer melk produceren bij regelmatige blootstelling aan een dosis Mozart. Het zal niet verwonderen dat de stelling tal van reacties opleverde. Ik laat diegenen die hun huisdier allerlei toedichtten hier even buiten beschouwing, om de aandacht te richten op de veronderstelde *helende* invloed van Mozart op de mens.

Volgens de dikke *van Dale* (12de druk) betekent “helen”: 1. gezond maken, genezen of 2. heel maken wat stuk is, repareren, herstellen. Helen doet als vanzelf aan “heilzaam” denken en daarover zegt *van Dale*: 1. be-

vorderlijk voor gezondheid of genezing, en 2. tot voorspoed strekkend.

Heel wat van de reacties die de stelling op Klara uitlokte gingen als volgt: “Het *Ave Verum Corpus* hielp mij doorheen de moeilijkste periode van mijn leven.”, “Het enige dat mij tijdens dat pijnlijke proces nog tot *genieten* kon brengen, was het beluisteren van *Die Zauberflöte*.”, “Het *Requiem* van Mozart loodste mij door het verdriet na het overlijden van mijn vader.”,... Kortom, veel Mozart bij afscheid, verdriet, rouw of pijnlijke onzekerheid.

Ik dacht terug aan een boek dat ik een paar jaar geleden toevallig in handen had gekregen en leende het opnieuw in de bibliotheek. De auteur, Christoph Rueger, is musicoloog en hoogleraar aan de muziekhogeschool te Berlijn. Het boek verscheen in Nederlandse vertaling onder de titel: *De muzikale huisapotheek. Melodieuze recepten voor lichaam, ziel en geest*. Welke sonate ondersteunt bij zware lichamelijke inspanningen? Laat Bach uw zelfvertrouwen versterken! Deel uw diepste liefdesleed met Liszt en

Chopin. Het boek biedt de lezer muzikale recepten voor de vele gemoedstoestanden die zich ooit in een mensenleven kunnen voordoen (opstaan (sic!), ontgoocheling, eenzaamheid, vermoeidheid, levensvreugde, heimwee en verlangen, slapeloosheid, onzekerheid,...). De auteur waarschuwt meermaals en uitgebreid dat wanneer het uitzichtloos wordt en “(...) wanneer depressie mensen volledig in haar greep heeft, dan helpt (...) ook geen muziek, dan moet men naar een therapeut. (1)” Het boek pretendeert dus niet om meer te zijn dan het is. Het is bovendien bevlogen geschreven en zeer onderhoudend.

Enkele kwalen waarbij de auteur Mozart “voorschrijft” zijn: ouder worden (Così fan tutte, de late symfonieën), vermoeidheid (klarinetconcerto KV622), rouw (Requiem KV626) en vertwijfeling (24ste concerto voor piano KV491).

Het is allicht geen verrassing dat eenzaamheid, liefdesverdriet en melancholie om véél Mahler, Schubert en Schumann schreeuwen. Maar of je er in die gemoedstoestanden ook beter van wordt is nog maar de vraag.

Zeer opvallend in beide gevallen - doorheen het boek maar vooral in de reacties op de stelling die Klara poneerde - is dat men de vraag of Mozart (en bij uitbreiding, of muziek) in staat is om te “helen” keer op keer beantwoordde met de ervaring dat Mozart

(dat muziek) kan “troosten”. Het vergt geen semantisch opstel om duidelijk te maken dat *heling* en *troost* toch niet hetzelfde zijn. Waar *heling* het *verdwijnen* van een kwetsuur, de *opheffing* van een tekort of het *herstel* van een gemis inhoudt, gaat het bij troost en troosten om het geven van steun bij verdriet of pijn. Troost is balsem voor de ziel, is een gedachte of een gevoel waar men tegenaan kan leunen zodat dit verdriet wat minder zwaar drukt. Troost verlicht of verzacht de pijn, maar vermag niet om ze op te heffen of te doen verdwijnen. Troost is *bemoediging* en dus in staat om verdriegtige omstandigheden draaglijker te maken, zonder dat hij de omstandigheden kan vrolijk en onbekommerd maken.

Overigens brengen deze overwegingen mij bij de ervaring dat er in de huidige tijd veel over troost gesproken en geschreven wordt. Troost lijkt terug van weg geweest te zijn. Alsof de hedendaagse (postmoderne?) mens alle redenen heeft om getroost te (moeten) worden én daar ook zelf de nood aan uit! Men herinnert zich wel de VPRO-televisieserie *Van de schoonheid en de troost* - intussen al 6 jaar geleden - waarin Wim Kayzer 26 bekende wetenschappers, musici, schrijvers, beeldend kunstenaars en filosofen zalig uitgebreid interviewde. Heel wat onder hen vonden dat de mens getroost moet worden omwille van zijn sterfe-

lijkheid: hij weet zich sinds de zondeval pijnlijk verbannen uit de natuur en probeert de verloren eenheid te compenseren door het construeren van religie en kunst (2). Ook het recente Canvas-programma *Het verloren paradijs* viste wat in deze vijver van de “condition humaine”: de tegenstelling tussen de menselijke hunkering naar harmonie, orde en geluk en het antwoord daarop van het leven en de wereld met onredelijkheid, chaos, ziekte en dood.

“Eigenlijk is troost gewoon geborgenheid. Een primaire koestering waar je je hele leven nostalgisch naar blijft terugverlangen. Want al te vaak is het leven één grote agressie. Fysiek, maar ook mentaal. Het chaotische van de dingen, de overvloed aan informatie en vluchtige contacten is ook een vorm van agressie (...).” Aan het woord is Philippe Herreweghe, kroonjuweel onder de Vlaamse musici (3).

Cornelis Verhoeven, de Nederlandse filosoof die in 2001 overleed, benadrukte dat echte troost het verdriet niet wegneemt, maar juist bevestigt. Bij troost word je immers aangeraakt en aangesproken dààr waar je op dat moment mee bezig bent.

Herman de Coninck zaliger had het soms over de troost van de poëzie en

bij uitbreiding over de troost van het nutteloze. Hij vond de nutteloosheid van poëzie een protest tegen een utilitaristische maatschappij en dus troostend als zodanig.

Over het troostende vermogen van muziek - de aanleiding tot dit stukje - zegt Sigiswald Kuijken: “Alle muziek heeft potentieel iets te maken met zielenroerselen. Ook al heeft niet alle muziek de bedoeling om de diepste regionen te bereiken, toch blijft in muziek altijd een kern aanwezig die mensen - elk op hun niveau - in de richting van hun binnenste kan omkeren en troost kan bieden. De muziek waarmee geen tekst gemoeid is, kan daar volgens mij het verste in gaan: puur instrumentaal dus, strijkkwartetten bijvoorbeeld. Mozart zei over tekst bij muziek, dat het gewoon ‘de meest onderdanige dienaar van de muziek’ is (4).”

In de mate dat de nood aan troost of het verlangen ernaar te maken heeft met verbroken eenheid, hunkering naar geluk en nood aan het vinden van zin in een samenleving die vooral gericht is op nuttigheid en bruikbaarheid, kan het in onze context ook de vraag doen stellen of er plaats is voor troost in de geestelijke gezondheidszorg. —

Bibliografie:

- (1) Rueger, Ch. (1996). De muzikale huisapotheek. Melodieuze recepten voor lichaam, ziel en geest. Utrecht: Bijleveld.
- (2) De Martelaere, P. (2000). Van de schoonheid en de troost. Filosofie. De naïeve en de sentimentele. In: De Standaard van 03 augustus 2000 (SdL). Groot-Bijgaarden: Vum-groep.
- (3) Struyf, A. en Blancquaert, L. (2003). À la limite. Verhalen over leven, liefde en dood. Roeselare: Roularta Books.
- (4) Kuijken, S. (2004). Kan muziek onze spirituele honger stillen? In: Opdebeeck, H. (2005). De Matthäus. Kan passie troosten? Antwerpen: Tertio (Spes Cahier 5).

Het artikel 'Hier en Nu': subjectiviteit van mensen' verschijnt in nummer 1 van Het Perron 2006 en in nummer 2 van het Perron 2006. Het eerste deel omvat de 'Inleiding' en 'Zin als psychische realiteit', in het tweede deel volgen 'Basisfantasma', 'Casus' en 'Aanknopingspunten voor de behandeling' gevolgd door 'Literatuur'.

HIER EN NU: SUBJECTIEVE REALITEITEN VAN MENSEN

*Annelies De Zaeytijd
Psychologe
PZ ONZE-LIEVE-VROUW*

INLEIDING

—Wij nemen de realiteit soms aan als vanzelfsprekend. Hoewel de confrontatie met psychotische mensen, ons er wel aan herinnert dat het blijkbaar niet altijd en voor iedereen zo vanzelfsprekend is om tot een normale realiteitszin te komen. In dit artikel wil ik het hebben over het proces waarin de menselijke psychische realiteit en daarmee ook zijn identiteit tot stand komt in de normale ontwikkeling. Deze theorie van de subjectivering is echter geen overzicht van de ontwikkeling van kind tot volwassene, maar gaat over een proces dat zich eigenlijk continu blijft afspelen, ook in de volwassenheid. Het specifieke aan deze visie is dat ze een be-

langrijke plaats toekent aan de taal in dit proces.

Bij de geboorte kan het kind nog geen taal hanteren en staat het dus ook nog niet op een talige manier in de wereld. Verder in de ontwikkeling van het kind gebeurt er een koppeling van een oorspronkelijk onmiddellijk perceptueel denken naar de bemiddeling via woorden (Verhaeghe, 2002). Hierdoor staat het kind op een andere, talige manier in de realiteit. De perceptie wordt dan ook bemiddeld via een symbolisch raster, dat het gedurende de subjectivering opbouwt. Ook Piaget wees op de cognitieve verandering bij het kind, omstreeks het tweede levens-

jaar. Er is een overgang van actie op extern gedragsniveau tot een cognitieve actie op symbolisch niveau, eigen aan het 'pre-operationele denken'. Het kunnen werken met taal en symbolen is volgens Piaget een belangrijke stap in de richting van een meer beschouwende organiserende attitude tot de realiteit. Dit is dus een groot verschil met de manier waarop het kind vóór de taalontwikkeling in de realiteit staat. Ook volgens de psychoanalytische theorie van de subjectwording opent taal de mogelijkheid tot bewustwording. Meer nog: de taalontwikkeling gaat gepaard met de ontwikkeling van een eigen subjectieve psychische realiteit en de identiteit. Deze ontwikkeling zal uitmonden in een symbolisch raster (het 'basisfantasma') dat de waarneming van de realiteit zal gaan kleuren.

Met de mogelijkheid tot bewustwording ontstaat tevens de mogelijkheid tot het onbewust worden van bepaalde inhouden. Het onbewuste is niet het verlengde van de natuur in de mens, maar ligt in het verlengde van de talige cultuur (Mooij, 1997). In eenzelfde beweging wordt psychopathologie mogelijk gemaakt. *Psychopathologie* staat in deze visie dus niet louter op zich, maar *is gelieerd aan de psychische identiteit en realiteit van een persoon*. Met andere woorden: psychopathologie is niet zomaar een reeks van symptomen, maar is ook betekenisvol. Dit impliceert dus dat we in een behandeling oog hebben voor het subject, zijn identiteit en zijn realiteit, naast de symptomatologie en de klacht. Dat we m.a.w. oor hebben voor het verhaal van het subject.

ZIN ALS PSYCHISCHE REALITEIT

Lacan associeert de taalontwikkeling met een intrede in een universum van de ZIN: "... *there is born a particular language's universe of sense in which the universe of things will come into line*" (Lacan, 1966). Taal ordent met andere woorden de werkelijkheid in een coherent verhaal, tot een psychische realiteit, waarin het

subject ook zichzelf en zijn eigen identiteit een plaats geeft. Hierdoor wordt men niet overspoeld door de vele stimuli die op de zintuigen worden afgevuurd. Dit verhaal wordt dan tot een symbolische structuur die de buitenpsychische werkelijkheid binnen het psychisme organiseert tot een coherent geheel (en het is net daar dat er in

de psychose iets is foutgelopen). Deze psychische realiteit valt niet meer samen met de objectief-buitenpsychische werkelijkheid. Het beeld dat wij realiteit noemen is een psychisch beeld, eerder dan dat het een objectieve referentie naar de buitenpsychische werkelijkheid is (Quackelbeen, 1993).

Lacan stelt dat dit niet enkel zo is bij de 'neurotische patiënt', maar dat dit eigen is aan de menselijke *normale* ontwikkeling. Freud (1924) verwees hier reeds naar: elke neurose verstoort de relatie van de patiënt tot de realiteit op de een of andere manier. Lacan trok dit door naar de ontwikkeling van elke mens. Het beeld dat mensen van de realiteit hebben omvat de werkelijkheid (het Reële), maar daarnaast omvat het ook heel wat symbolisch en imaginair materiaal. Elke mens creëert tijdens de subjectwording zijn eigen sociale fenomenologische wereld. Wij geven op onze eigen specifieke manier betekenis aan de dingen. Vandaar dat de ene de wereld op een heel andere manier kan ervaren dan de andere. De manier waarop iemand dus bepaalde situaties of een ander ervaart, zegt soms meer over de persoon in kwestie dan over de situatie of die ander.

Het kind construeert dus zijn psychische realiteit, waarin het ook de mensen uit zijn omgeving een plaats geeft. Hierdoor herorganiseert het ook

zichzelf. De identiteit van het kind komt niet tot stand in een lege ruimte, maar in relatie tot zijn omgeving, tot significante anderen. Bijvoorbeeld een baby die de beveiligende relatie met de moeder mist, zal geneigd zijn tot wantrouwen in de adolescentie (Verhofstadt-Denève, 1995). De basis van de identiteit wordt in de kindertijd gelegd. Dit grijpt volgens Lacan ook plaats binnen het talige, via dewelke het subject steeds meer identiteit verwerft in verhouding tot die Ander (als verzameling van verschillende significante anderen). De brokstukken waarmee het kind zijn psychische realiteit of basisfantasma opbouwt, worden volgens Lacan gehaald uit de talige uitspraken van de ander, verhalen, mythes, de cultuur... De originaliteit van de identiteit ligt dan in het specifieke van de gekozen (het gaat hier echter niet over een bewuste keuze) stukken. Verschillende anderen dragen elk hun verhaalsteentje bij. Zo komt de psychische identiteit tot stand in een blijvende vliegwielenbeweging die voortdurend voor uitbreiding en verandering vatbaar blijft, ook in de volwassenheid (Verhaeghe, 2002).

De identiteit van de Ander is het resultaat van een projectieve identificatie. Het kind construeert de Ander, met wat het bij deze verwacht. Dit zegt misschien wel iets over de 'objectieve' Ander, maar zegt ook veel over de subjectieve realiteit dat het kind zelf ge-

construeerd heeft. Het kind stelt zich de vraag over hoe de anderen het zouden willen hebben, opdat ze het graag zouden zien, en dit heeft invloed op hoe het zich zal gedragen en ook op zijn zelfbeeld. Het kind construeert met andere woorden een beeld van de Ander en tegelijkertijd van zichzelf, gedurende dit proces. Dit impliceert dat het ik en de Ander geen strikt gescheiden entiteiten meer zijn. Beide verwerven een identiteit binnen een verhouding (Verhaeghe, 2002). Er is dus een wisselwerking tussen de opbouw van de eigen identiteit en de ontwikkeling van de identiteit van de Ander binnen het kind. De opbouw van zijn eigen identiteit gebeurt niet onafhankelijk van de significante anderen en de talige omgeving. Het gaat hier echter altijd over een eigen verwerking of interpretatie van de omgeving, gelinkt aan het eigen verhaal. Omdat het gesymboliseerd is, is het dus een stuk vervormd. Een kind kan bijvoorbeeld het 'gevoel' gehad hebben dat zijn moeder het niet graag zag. Dit wil echter niet zeggen dat de moeder het écht niet graag zag. Het ontwikkelen van de taal, de ontwikkeling

van de binnenwereld, van het subject, en van de buitenwereld, gebeurt dus tezelfdertijd binnen het psychisme. Dit breidt zich uit tot grotere associatieve (deels symbolische) complexen, zelfs tot fantasma's. Dit installeert een duurzame verhouding tussen subject en Ander. Een ander woord hiervoor is het basisfantasma, cognitieve schema's, hechtingsstijl (Verhaeghe, 2002).____

